

tritt, zum Anlass, über die Geschichte des Hachschara-Landguts zu recherchieren. Im Roman wird der Ich-Erzähler zum Träger der Erinnerung, der, als Chronist und Forscher, die Spurensuche nach dem Liebespaar in Ahrensdorf antritt und dabei auf einen einheimischen Chronisten stößt, der noch zur DDR-Zeit, gegen die offizielle Parteilinie⁵ begonnen hat, Dokumente und Zeugnisse über das Ladwerk zu sammeln.

Der offene Ausgang des Romans, der keine Lösung bringt, sondern – am gewaltsamen Schicksal des Liebespaares – die Tragik ihres Lebens exemplifiziert, korrespondiert mit einer Zeile aus dem der Geschichte vorangestellten Motto aus einem Gedicht Rosa Ausländers: „Ich habe nichts als den Moment.“

Małgorzata Dubrowska
Katedra Niemieckiej i Niemieckojęzycznej
Literatury XX i XXI wieku KUL

Halina Ludorowska. *Bliżej pełni. Późna twórczość Christy Wolf (1990–2010)*. Lublin: Polihymnia 2013, ss. 168. ISBN: 978-83-7847-142-4.

Twórczość Christy Wolf, niemieckiej pisarki i intelektualistki urodzonej 18 marca 1929 r. w Landsbergu an der Warthe (dzisiejszy Gorzów Wielkopolski), zmarłej 1 grudnia 2011 r. w Berlinie, poprzez wielką historię – upadek muru berlińskiego i zjednoczenie Niemiec – w aspekcie historyczno-chronologicznym, dzieli się na dwa okresy: pierwszy obejmuje teksty napisane w NRD, drugi zaś powstałe w zjednoczonych Niemczech. Dla literaturoznawców-germanistów cezurę w twórczości Christy Wolf stanowi rok 1990, a punktem ją wyznaczającym jest fakt publikacji jej opowiadania pt. *Was bleibt* [Co pozostanie], które stało się impulsem do burzliwego niemiecko-niemieckiego sporu o literaturę (*Literaturstreit*). Książka Haliny Ludorowskiej *Bliżej pełni. Późna twórczość Christy Wolf (1990-2010)*, napisana z myślą o czytelniku polskim, jest próbą przybliżenia dokonań beletrystycznych (szeroko rozumianej prozy, jednakże z wyłączeniem esejów czy listów) Wolf z drugiego etapu twórczości autorki *Kassandra*.

⁵ Der Holocaust und jüdische Belange waren in der DDR, die eine starke antiisraelische Kampagne propagierte, tabuisiert.

Badaczka – germanistka, literaturoznawczyni – od lat zafascynowana twórczością Christy Wolf, wierna autorce w swej pracy naukowej, konstruuje swą książkę z dwóch głównych obszarów tematycznych – biograficznego i historycznoliterackiego. Całość poprzedza wstęp, w którym Autorka kreśli zarys życiowych wyborów Christy Wolf, a także szkicuje przebieg jej kariery literackiej do 1989 r. Część pierwsza, zatytułowana *Meandry biografii*, poświęcona jest ukazaniu życiowej drogi pisarki (od upadku muru berlińskiego) w kontekście historycznym: Ikona literatury enerdowskiej, wielokrotnie zgłaszana do literackiej Nagrody Nobla, instancja moralna, ale także uprzywilejowana autorka, „strącona z piedestału” (pierwszy podrozdział biograficzny nosi tytuł „Koniec życia na piedestale”), musi odnaleźć się w nowej rzeczywistości i podjąć nowe wyzwania literackie. Druga część książki to *Studia o efektach artystycznych w późnej twórczości pisarki*, obejmująca przemyślenia na temat autorefleksji i (auto-)cytatów w twórczości Wolf, pytanie o jej poetologiczne powinowactwa i kontynuacje, a także uwagi dotyczące recepcji prozy autorki w Polsce. Rozdział wieńczący część drugą stanowi ekskurs o okładkach wydań książek z fotografiami pisarki z różnych faz życia, zatytułowany „Nieśmiertelność na fotografii”.

Autorka kończy swą książkę rozdziałem podsumowującym pt. „Blżej pełni?”, dołącza wyczerpującą bibliografię oraz streszczenie w języku niemieckim i angielskim. Bibliografia załączona do tekstu stanowi niewątpliwy atut książki, jest kompletna, uwzględnia aktualną literaturę podmiotu i przedmiotu. Moje zastrzeżenia budzą natomiast uchybienia natury technicznej: niekonsekwencje stylistyczne (np. s. 14: „w rozdziale ... omawiam”, a na s.15: „w zakończeniu ... autorka stwierdza...”), niedociągnięcia redakcyjne, np. niekonsekwencja w sposobie sporządzania przypisów (s. 48, 49, 50, 52, 110, 111, 144, 145), błędne gramatycznie sformułowania w języku angielskim (s. 46).

Jak wspomniano, książka skierowana jest do czytelnia polskiego, dlatego też decyzja badaczki o zastosowaniu wprowadzającego rozdziału biograficzno-historycznego jest uzasadniona i jak najbardziej słuszna. Powstaje jednak pytanie, na ile naszkicowany przez Autorkę kontekst historycznoliteracki pozostaje czytelny dla odbiorcy polskiego. Badaczka, zarysowując kulisy sporu o literaturę w roku 1990, zainicjowanego poprzez publikację wspomnianego już opowiadania Christy Wolf, stosuje skrót myślowy, nie objaśniając czytelnikowi, że największe oburzenie wśród krytyków opiniotwórczych mediów zachodnioniemieckich wywołał nie tylko wspomniany w książce fakt stylizowania się pisarki na ofiarę systemu, ale przede wszystkim moment publikacji opowiadania *Was bleibt*, które Wolf napisała w latach siedemdziesiątych, a zdecydowała się je opublikować dopiero w nowej rzeczywistości. Moją drugą wątpliwość budzi zastosowana przez Autorkę periodyzacja: o ile rok 1990 zaproponowany przez badaczkę jako cezura w twórczości Wolf jest czytelny (kontekst został polskiemu odbiorcy przybliżony i objaśniony), o tyle ustalenie kolejnej daty granicznej w twórczości Wolf na lata 1990-1994 pozostaje niewyjaśnione. Natomiast słusznym zabiegiem Autorki jest umieszczenie w części biograficznej katalogu różnorodnych głosów literaturoznawców niemieckich, a także wielu cytatów ilustru-

jących zarówno wydarzenia ówczesnego życia literackiego, postrzegania tożsamości Christy Wolf przez badaczy zachodnio- i wschodnioniemieckich, jak i dokonanych przez Wolf wyborów dotyczących dalszej drogi artystycznej (Podrozdział „Prywatność publicznie oswojona”).

Część drugą książki stanowi autorskie, bardzo osobiste spojrzenie badaczki na „późną twórczość” Christy Wolf. Przedmiot rozważań stanowią wszystkie dokonania prozatorskie pisarki, które ukazały się w latach 1990-2010, a sposób prowadzenia analiz jest przekonujący i inspirujący. Centralnym punktem analizy jest wydana w 2010 r. (ostatnia pozycja Wolf opublikowana za życia pisarki) powieść eseistyczna *Stadt der Engel oder The Overcoat of Dr. Freud*. Badaczka odnosi się także do tekstów wcześniejszych, ze szczególną uwagą pochylając się w podrozdziale „Autorefleksja wśród (auto)cytatów” nad wydaną w 1976 r. powieścią *Kindheitsmuster* [Wzorce dzieciństwa], a także nawiązując do tekstów wcześniejszych (np. *Störfall. Nachrichten eiens Tages*, 1987). W rozdziale poświęconym (auto)cytacji niemożliwe wydaje się zrezygnowanie z omawiania wcześniejszych dzieł Christy Wolf, prowadzącej przez większą część literackiej aktywności intertekstualny dialog z własnymi tekstami, czytelnikiem i przede wszystkim swymi ulubionymi autorami (np. Joseph Conrad, Ingeborg Bachmann), z drugiej strony rozszerzenie spektrum analiz o teksty wcześniejsze poszerza ramę badawczą zaproponowaną w tytule książki (lata 1990--2010), dlatego też zasadnym wydałby się pomysł stosownego przereformowania tytułu – tym bardziej że badaczka analizuje w swej książce tom *Ein Tag im Jahr im neuen Jahrhundert (2001-2011)*, wydany w 2013 przez męża pisarki Gerharda Wolfa. W tym kontekście swoistą niekonsekwencją w doborze prezentowanych tekstów stanowi brak opublikowanego w 2012 r. przez męża autorki opowiadania *August*, powstałego w 2011 r., na pół roku przed śmiercią pisarki, który stanowiłby znakomite dopełnienie podrozdziału poświęconemu Gerhardowi Wolfowi, a także przykład autocytacji warstwy fabularnej.

Dla polskiego czytelnika ciekawym i inspirującym jest rozdział poświęcony recepcji twórczości Christy Wolf w Polsce, w którym odbiorca dowiaduje się nie tylko o zasługach polskich germanistów w popularyzacji dzieł autorki w Polsce, ale także o lokalnych inicjatywach podejmowanych przez zaangażowanych w życie kulturalne ludzi związanych z Gorzowem Wielkopolskim, upamiętniających, także za pomocą najnowszych mediów, związek pisarki z jej miastem rodzinnym. Kolejną ciekawą propozycją stanowi przywołanie fotografii Christy Wolf z różnych okresów jej życia, będącą wstępem do rozważań nad przemijaniem i starością – tematami, do których Wolf odnosiła się u schyłku życia. Podsumowując, należy zauważyć, że książka stanowiąca osobistą impresję, szkic zapraszający do lektury dzieł Christy Wolf, spełnia walory popularyzatorskie, będąc zarazem swoistym rodzajem hołdu oddanemu pisarce przez badaczkę jej twórczości.

Małgorzata Dubrowska
Katedra Niemieckiej i Niemieckojęzycznej
Literatury XX i XXI wieku KUL